2022-01-16

UNIVERSITY OF GOTHENBURG

SE, BERÄTTA OCH LYSSNA PÅ MARANSKA

Om att översätta texter från ingenmansland

Författare:	Lina Emilia Bysell
Arbetets titel:	Se, berätta och lyssna på maranska: om att översätta texter från ingenmansland
Program:	*Konstnärligt magisterprogram i Litterär översättning, 60 hp*
Kurs:	OLIT04, Examensarbete i litterär översättning: Översättningssamtalet och offentligheten, 15 hp
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	HT 2021
Handledare:	Mikael Nydahl
Examinator:	Niclas Hval

Abstract

I detta arbete reflekterar jag över min egen svenska översättning av den armeniskbördiga författaren Narine Abgarjans ryskspråkiga roman *Tre äpplen föll från himlen*. I ett slags tankeexperiment ställer jag romanen jämsides med ett ryskspråkigt handskriftsmaterial bestående av suppliker från 1600-talets Ingermanland och resonerar om frågor som dessa vitt skilda texttyper aktualiserar. Nyckelroller i detta resonemang intar de förmedlande instanserna: författaren, skrivaren, översättaren. En återkommande fråga är vad som händer när man skriver om ett folk och en kultur på ett språk som inte är modersmålet för de personer man skildrar. Utifrån ett översättarperspektiv diskuteras aspekter av det litterära verket som realia, retorik och röster.

In this work, I reflect on my own translation into Swedish of the Armenian-born author Narine Abgaryan's Russian-language novel *Three Apples Fell from the Sky*. Tentatively, I place the novel alongside a Russian-language manuscript consisting of petitions from 17th-century Ingria and argue about questions that these widely differing text types give rise to. In this line of argument, key parts are played by the mediating bodies: the author, the scribe, the translator. A recurrent question is what happens when you write about a people and a culture in a language that is not the mother tongue of the people you portray. Aspects of the literary work such as cultural specificities, rhetoric and voices are discussed from the translator's perspective.

Nyckelord

översättning, ryska, svenska, kulturförmedling, Narine Abgarjan, Armenien, suppliker, Ingermanland

translation, Russian, Swedish, culture transfer, Narine Abgaryan, Armenia, petitions, Ingria

Innehåll

Maranska bergsbor och ingermanländska bönder **4**

Att skriva om Maran och Ingermanland på ryska **8**

Vem såg? **14**

Vem berättade? **18**

Vem lyssnade? **24**

Källförteckning **29**

Maranska bergsbor och ingermanländska bönder

Тому, кто видел – Till den som såg
Тому, кто рассказал – Till den som berättade
Тому, кто слушал – Till den som lyssnade

Så lyder mellanrubrikerna till de tre delarna av Narine Abgarjans roman *С неба упали три яблока*[1], som i min översättning till svenska har titeln *Tre äpplen föll från himlen*. Romanen är skriven på ryska av en armeniskbördig författare. På nätet kan man läsa att den numera Moskvabaserade Narine Abgarjan föddes i staden Berd i Armenien.[2] Hennes farfar kom från västra Armenien, hennes farmor från östra Armenien, hennes morfar kom från den konfliktdrabbade Nagorno-Karabachregionen och hennes mormor – från Archangelskregionen i Ryssland. I Jerevan utbildade sig Abgarjan till lärare i ryska och litteratur. I början av 1990-talet flyttade hon till Ryssland, där hennes litterära bana inleddes under 2000-talets första årtionde med en blogg på det då mycket populära nätverket Livejournal.

Romanen *Tre äpplen föll från himlen* berättar om en skara gamlingar i en gudsförgäten by på toppen av ett berg. De är de enda kvarvarande invånarna efter att de sista ur den yngre generationen för länge sedan har givit sig av. Byn, Maran, är belägen högst upp på berget Manisj-kar, där den har lämnats nästintill fullständigt avskuren från den moderna världen och alla dess bekvämligheter. De sista byborna lever nu återstoden av sina liv på samma sätt som deras förfäder har gjort i generationer innan, som bönder, med sina djur och varandra som enda sällskap. Så hade de kunnat sluta sina liv, bortglömda av världen nedanför, om inte någonting mycket egendomligt hade inträffat för en av kvinnorna i byn… I tillbakablickar skildras byns historia under det senaste århundradet och de katastrofer i form av jordbävningar, hungersnöd och krig som under årens lopp har decimerat dess invånarantal. Efter att invånarna i Maran har genomgått en rad svåra prövningar är det slutligen kriget som tar den nya, yngre generationen som har fötts efter den stora svälten. I och med detta döms byn till den sakta tynande tillvaro i vilken vi möter den i romanens första kapitel.

[1] Abgarjan, Narine (2018). S neba upali tri jabloka. Moskva: AST.
[2] Абгарян, Наринэ Юрьевна (2021, 6 december). I *Wikipedia*. Hämtad 2022-01-16.

Med hjälp av en del ledtrådar är det lätt att föreställa sig att det är byns (och Armeniens) 1900-talshistoria som skildras och att romanens nu-plan utspelar sig vid tiden för det senaste millennieskiftet. Om man läser mellan raderna tycker man sig förstå att kriget som åsyftas är det med grannlandet Azerbajdzjan om Nagorno-Karabachregionen, som pågick mellan 1988 och 1994. Både Armenien och Azerbajdzjan har gjort anspråk på detta område med idag företrädesvis armenisk befolkning och som efter Sovjetunionens fall har utgjort en utbrytarstat inom Azerbajdzjans gränser.[3] Det ska dock poängteras att det i romanen inte ges några årtal eller annat som helt entydigt låser romanens handling i tid och rum. Inte ens att den utspelar sig i Armenien, för ingenstans i boken nämns orden *Armenien* eller *armenisk.* Detta var en insikt som jag kom till sent in i översättningsarbetet och även i skrivandet av denna essä. Jag såg det initialt som självklart att handlingen uttalat ägde rum i Armenien, ett antagande som synbarligen bekräftades av fotnoterna, som förklarar *armeniska* ord och realia. Det är emellertid i princip möjligt att läsa berättelsen som en skildring av en by, vilken som helst, som under årens lopp drabbas av olika namnlösa katastrofer och där den unga generationen dör i ett krig, vilket som helst. Uppenbarligen vill Abgarjan att den läsningen ska vara möjlig. Det är i princip möjligt, men ändå inte, för dessa ord som uppträder i texten är de facto armeniska ord. Vad är Abgarjans syfte med att utelämna ord som explicit talar om att det här är Armenien? Kanske vill hon vara allmänmänsklig, eller låta Maran existera i ett slags evigt tillstånd utanför tid och rum. I ett slags ingenmansland?

*

> *А тыя, государыня, наши учаски, что лежат впусте*
> *– то видомо старосте и всему миру и в книгах написаны.*[4]
>
> *Och dessa, Ers Majestät, våra jordlotter, som ligger obesådda*
> *– det är välkänt för byäldsten och hela gemenskapen och i böckerna inskrivna.*

Så vänder sig två utfattiga ingermanländska bönder från byn Pondino till överhögheten med en bön om att den ska se deras armod och lyssna till deras berättelse, en berättelse om skatt i form av penningar och säd som de inte kan betala för jordlotter som bevisligen ligger obrukade. Raderna är hämtade ur ett handskriftsmaterial bestående av ett antal så kallade suppliker, som

[3] Nationalencyklopedin [NE] (2022). *Nagorno-Karabach.* Hämtad 2022-01-09.
[4] Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, Specialräkenskaper för Livland och Ingermanland, 1636–1637, folie 200–215. Riksarkivet (depå: Marieberg), folie 202.

jag har studerat och analyserat för ett arbete i rysk språkvetenskap. Dokumenten är nedtecknade på 1600-talets kansliryska, ett språk som naturligtvis skiljer sig från dagens standardspråk och som, liksom i exemplet ovan, ofta visar prov på bland annat anakolutisk meningsbyggnad. Suppliker är böneskrifter i vilka avsändarna ber överhögheten om att av olika anledningar – skörden har slagit fel, gården har brunnit o. dyl. – befrias från beskattning. Dessa suppliker härrör från 1630-talets Ingermanland, ett område söder om Finska viken mellan Ladogasjön och Narvafloden (dagens Sankt Petersburg med omnejd), då en svensk provins som några år tidigare hade erövrats från Ryssland. Avsändarna är ingermanländska bönder, som inte har nedtecknat breven själva, utan har tagit hjälp av ryskspråkiga skrivare för att vända sig till de svenska makthavarna. Under de första åren sedan provinsen blivit svensk fortsatte man att nedteckna denna typ av skrivelser på ryska, innan svenskan blev ensamt administrativt språk. Supplikerna har kommit till i en flerspråkig miljö och både svenska, tyska och östersjöfinska språk har lämnat spår i texterna.

För att kunna tränga in i supplikerna krävdes det en annan typ av avkodning av texten än vid vanlig översättning. Originalmanuskripten är nämligen skrivna med en skrift som kallas *skoropis*, bokstavligen *snabbskrift*. *Skoropis* karaktäriseras av att vissa bokstäver uppträder i mycket snarlik form, samtidigt som en och samma bokstav kan tecknas på olika sätt. Dessutom ledde skrivarnas strävan att upprätthålla hastigheten ofta till att bokstäver förvrängdes. Allt detta gör stilen mycket svårläst för ett otränat öga. Ibland går vissa ord över huvud taget inte att tyda utanför kontexten. Faktum är att när jag för första gången satte mig för att påbörja transkriberingsarbetet, föll jag i gråt av förtvivlan. Det tog mig sedan i princip ett år att ta mig igenom de tolv suppliker som jag analyserade för arbetet.

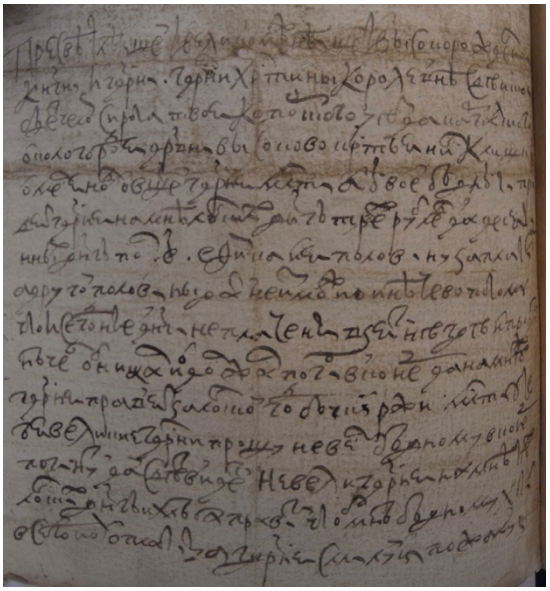

пресвѣтлѣшеⷨ ı_ѿеликомⷪнѣшеⷨ ı_ѿысокорождⷩноı
кнг҃нı и҆ г҃дрнı · г҃дрни хр҃тины королевнѣ свѣискоı
бьеⷮ челⷨ сирота твоя копⷬского уѣда кⷬгⷭского
ѡкологорⷭя дрв҃нı высоково кр҃тьянⷩ клишк<о(?)>
ѡмеⷭянⷪ ѡ вш҃еⷨ г҃дрня мл҃тı а о воеⷨ бѣднⷪтı пра_
вят г҃дрня на мнѣ лⷪскⷯı дн҃гъ трⷯ рⷭулⷩ да десятı_
нныⷯ дн҃гъ пⷪ · в҃ · ефⷨика и҆ я половıну ѕаплатⷭı
а другⷪ половıны даⷮ неимⷪно и нѣчево потому
что и сегⷪны_е дн҃гı не плачены взяⷮ нѣгдѣ и҆ продаⷮ
нѣчеⷩ ѡнищ(?)а и д(?)ѡжа погⷭ вконⷩ да на мнѣⷯ
г҃дрня правяⷮ ѕа лⷪскⷪ гⷪ бочкı(?) ржи мл҃тı у те_
бя великие г҃дрни прошу не веⷯ бѣдному вконⷩ
погıнуⷮ даⷮ свѣⷯ видеⷮ не вели г҃дрня на мнѣ тѣⷯ
лⷪскⷯı дн҃гъ и хлѣба правıⷮ чтⷪ мнѣ бѣдному хотⷭı(?)
в сегⷪнⷪ ѡплатⷮца г҃дрня смıлуⷨся пожалуı

Foto av supplik 208[5] *till vänster med min transkribering till höger.*

*

Abgarjans roman och supplikerna har kommit till i olika tider och i olika sammanhang, men har ändå vissa beröringspunkter. Både romanen och supplikerna inbegriper förmedling av livserfarenheter genom översättning, och berör språkförhållanden i det som tidigare var utkanter av det ryska imperiet. På olika vis aktualiserar de frågor om de förmedlande instanserna: författaren, skrivaren, översättaren, och om mottagarna: läsarna, överhögheten. I mitt arbete med Abgarjan har översättningen och översättningsprocesessen varit det centrala, medan översättning i arbetet med supplikerna inte har varit någon uttalad uppgift, men det har ständigt funnits i mitt medvetande under analysarbetet. Arbetet med bägge dessa projekt har fått mig att fundera över översättarens roll – över min roll.

[5] Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, folie 208.

Att skriva om Maran och Ingermanland på ryska

Abgarjan behärskar både armeniska och ryska. Hon är en tvåspråkig författare som berättar en historia om icke läs- och skrivkunniga maranska bergsbor. Abgarjan skriver berättelsen på ryska och inte på Maranbornas eget språk. Jag, i min tur, översätter från ryskan för en svensk publik. Supplikerna är nedtecknade av ryskspråkiga skrivare som skriver i första person för icke läs- och skrivkunniga ingermanländska bönders räkning. Dessa bönder hade sannolikt inte ryska som modersmål, utan något av de finsk-ugriska språk som talades i området. Detta innebär att någon annan i sin tur måste ha hjälp till i kommunikationen mellan skrivarna och supplikanterna, som mycket väl kan ha haft begränsade kunskaper i ryska, och ytterligare någon måste, i nästa led, ha översatt de ryska breven för de svenska myndigheterna, som tog besluten.

Abgarjan blir tolk för dem som inte kan språket, i dubbel bemärkelse: de bergsbor som hon skriver om kan inte läsa eller skriva på sitt eget språk, och de kan definitivt ingen ryska. Detta gäller för de flesta bybor i Maran, förutom den kvinna som får anses vara romanens huvudperson, Anatolia. Om man läser romanen som att den utspelar sig under andra hälften av 1900-talet betyder det att hon är född vid slutet av andra världskriget (en konflikt som förbigås med tystnad i berättelsens universum). Anatolia föddes i byn, men skickades under den stora svälten iväg till släktingar i staden nere i dalen av sin far. Där lärde hon sig att läsa och skriva och när hon återvänder till byn som ung kvinna blir hon föreståndare för byns bibliotek. Om den yngre generationen i byn vid den här tiden får möjlighet att lära sig skriv- och läskonsten, tycks detta inte vara fallet för flertalet ur den äldre generationen, för när vi är framme vid berättelsens nu-plan är det Anatolia som de andra byborna går till för att få hjälp att läsa sin mottagna post. Abgarjan väljer alltså att skriva om dessa bönder på ryska, och inte på deras språk. Vad gör det för texten? Och gör det något för min översättning? Kanske har det mindre betydelse för översättningen, eftersom jag tror att det finns en stor sannolikhet att den svenske läsaren lite glömmer bort att romanen är skriven på ryska och istället läser den som en armenisk roman. Eller innebär det att det tvärtom får ännu större betydelse för översättningen?

Supplikförfattarna gjorde det möjligt för de likaledes icke läs- och skrivkunniga ingermanländska bönderna att – via ryskan – kommunicera med de svenska myndigheterna.

Dessa bönder hade troligtvis ingriska eller votiska som modersmål, östersjöfinska språk som talades (talas) av ingrer och voter, folkgrupper som har sin historiska hemvist i det område som vid tiden för supplikernas nedtecknande utgjorde det svenska Ingermanland. Det är osäkert hur stora kunskaper dessa bönder hade i det ryska språket. Hur kommunicerade de med skrivarna? Och vem översatte supplikerna för beslutsfattarna? Alexander Pereswetoff-Morath, som har forskat om språkförhållandena i det svenska Ingermanland, berättar att totalt fem språk antagligen var inblandade i översättningsprocessen och att flera personer med olika kompetenser deltog och interagerade på olika sätt. De ryska skrivarna kunde i bästa fall primitiv svenska. Ibland fanns tolkar, som var svensk-finnar eller tyskar. Nämndemännen kunde normalt de språk som talades på platsen och kan ha hjälpt till – men de var bönder och kunde nog inte läsa. Kanske fick man en del information från den skrivna ryskan, en annan muntlig del från ett annat språk. Det som sades på finska skrevs ned på svenska. Besluten togs sedan ibland på ting, på plats på orten ifråga, ibland i Narva, antingen direkt av generalguvernören eller också av ståthållaren eller fogden.[6]

De ryska skrivarna förmedlade böndernas ärenden till de svenska myndigheterna via dessa tolkar, eller personer med varierande kompetenser, som fanns till hands. Vilka insikter hade skrivarna i de ingermanländska böndernas verklighet? Och tolkarna? För att inte tala om de avlägsna beslutsfattarna? Via mig förmedlas de maranska bergsbornas berättelser till de svenska läsarna, berättelser som Abgarjan har skrivit för en rysk publik. Vilka insikter har egentligen Abgarjan och varifrån? Och framför allt – vilka insikter har jag om armeniska förhållanden? För även om Abgarjan inte vill använda orden *Armenien* eller *armenisk* får vi nog utgå ifrån att Abgarjan trots allt skriver utifrån sina armeniska erfarenheter och skildrar en armenisk kultur. Innan Abgarjan hade jag inte haft någon större kontakt med Armenien eller det armeniska, vilket har gjort att jag stundom har funderat över min egen kompetens att återge denna värld. Om vi sedan fortsätter att följa detta tankespår innebär det att den svenska läsaren placeras i beslutsfattarnas position. Vad betyder det?

*

[6] Pereswetoff-Morath, Alexander, Zoom-konsultation, 3 juni 2021.

Att Abgarjans roman och supplikerna är skrivna på ett språk som inte är modersmålet för de personer de skildrar får rent konkreta konsekvenser i form av ord som, kanske lite paradoxalt, blir till främmande inskott i den ryska texten. Abgarjan ger genomgående texten lokal färg genom att använda armeniska ord och uttryck, som förses med fotnoter i den ryska utgåvan. Om dessa inslag av armeniska (och för övrigt också azerbajdzjanska, persiska m. fl.) i Abgarjans författarskap har Jekaterina Protasova vid Helsingfors universitet skrivit en hel artikel. Hon menar att dessa ord och uttryck ger en ”nationellt färgad prosa som tillsammans med humor och självironi förmedlar en särskild världsåskådning”.[7] Det kan röra sig dels om ord för en typ av traditionella strumpor, *gulpa*, eller *trechi*, armeniska bondskor, eller en typisk mjölkprodukt, *matsun*. Utan att vålla alltför mycket huvudbry torde denna kategori ord antingen kunna förklaras med små medel inom texten, eller ersättas. Dels kan det röra sig om till exempel en måttenhet, *grvankan*, och tilltalsord, som *ter* för en präst och *dzjan* efter vilket personnamn som helst. Med dessa skulle man kunna tänka sig att de förklaras av sig själva för den svenska läsaren i den kontext som de uppträder, även om det möjligtvis tangerar gränsen för vad man kan kräva att någon ska orka läsa sig till mellan raderna. Men när Abgarjan skriver att det var tidig *enbasjti* – kan man då översätta med *vargtimmen*, en motsvarande svensk benämning för denna tid på dygnet? Det skulle utan tvekan frammana fler associationer hos en svensk läsare. Valet blir svårare då man, som jag, inte känner till vilka konnotationer denna *enbasjti* har på armeniska. Men spelar det ens någon roll, när texten ändå är skriven på ryska? Jag undrar för övrigt vad Abgarjan tycker om de här fotnoterna, som inför termen *armenisk* i boken. Från början framstod det som självklart för mig att kvar dem, eftersom de finns i den ryska utgåvan, men efter att ha gjort denna upptäckt om att Abgarjan inte vill skriva *armenisk* antar jag att de inte är skrivna av henne själv, utan kanske snarare är ett uttryck för rysk redaktionskultur. Att de ska överföras till översättningen är i ljuset av detta alls inte självklart.

I supplikerna kan ord både av finsk-ugriskt och germanskt ursprung påträffas, men det har varit svårare att förstå vad de betyder eller att ens identifiera dem som icke-slaviska och inte något föråldrat eller rentav utdött fornryskt ord, eftersom de i supplikerna står helt okommenterade, utan de fotnoter som beledsagar Abgarjans text. Denna mångspråkighet har lett till att jag flera gånger har slitit mitt hår när jag förgäves försökt att identifiera något

[7] Protasova, Ekaterina (2020) ”Polifonija mnogokul′turnogo teksta”. *Psicholingvističeskie aspekty izučenija rečevoj dejatel′nosti* 18: 93–103.

obegripligt ord i en supplik genom att slå upp alla möjliga och omöjliga stavningar i olika ordböcker över det fornryska språket.

> *Не вели меня бидного до керяй*
> *на правежи забить до смерти!*[8]
>
> *Ställ inte mig, olycklig, inför kerjaj*
> *att under prygel slå ihjäl mig!*

I supplikutdraget ovan ber Fofanko Stepanov från byn Nipujevo om att slippa ställas inför en instans som i den ryska texten döljer sig bakom det initialt smått obegripliga *kerjaj*, men som efter visst detektivarbete slutligen leder oss till finskans *käräjäoikeus*, idag motsvarande den svenska tingsrätten. I samma supplik stöter vi också på en *kamarij*, gissningsvis en kämnär (jämför kämnärsrätten), som söker Fofanko Stepanov på hans gård, men inte finner honom där då denne tillfälligt uppehåller sig i Kantsy. Kantsy var det ryska namnet på den svenska fästningen Nyenskans, belägen på platsen för dagens Sankt Petersburg.

I en del av Abgarjans roman blir man särskilt påmind om att romankaraktärerna inte talar samma språk som boken. Detta gäller de kapitel som beskriver hur Tigran, den ende mannen ur den yngre generationen som kom tillbaka från kriget med livet i behåll, kommer på besök i byn. Tigran gav sig sedermera av till Ryssland, och återvänder nu tillsammans med sin ryska fru, Nastassia, för att hälsa på sina farföräldrar, Vano och Valinka. Tigran växte upp hos Vano och Valinka efter att hans föräldrar dött i svälten. Nastassia får nu för första gången stifta bekantskap med sin ”svärmor” och det blir naturligt nog en del bekymmer när de ska kommunicera med varandra. Detta skildrar Abgarjan på ryska, samtidigt som hon liksom måste låtsas som att ordväxlingen sker på armeniska. Eller inte på armeniska, utan på maranska! I romanen beskrivs hur Nastassia gläder sig åt att Tigran har hunnit lära henne att tala lite *na maranskom* – på maranska, något som jag ursprungligen översatte som den maranska dialekten. Det blev jag dock nödgad att ändra på efter att ha kommit till denna insikt om Abgarjans ovilja att uttryckligen skriva *armenisk*. Nastassia och Valinka talar alltså maranska med varandra och när jag tänker på hur lång tid det tog för mig innan jag hjälpligt konverserade på ryska, blir jag synnerligen imponerad av Nastassias förmåga att på bara

[8] Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, folie 205.

några veckor behärska detta främmande bergsspråk tillräckligt för att ha meningsfulla konversationer med sin svärmor.

*

I Maran har bybornas kontakter med det ryska imperiet satt sina spår i några av släktnamnen. Detta leder till några svåröversatta lustigheter. Vi har till exempel Anatolias grannfru Jasaman med släktnamnet Sjlapkants, som kommer sig av att en anfader en gång dristade sig till att bära en – i Maranbornas mening – väl extravagant huvudbonad. *Sjljapa* betyder hatt på ryska. Jasamans make, Ovanes, lystrar i sin tur till namnet Sjalvarants, vilket för tankarna till *sjarovary*, vida byxor av österländskt snitt. Detta föranleder ett skämt i byn om att Jasaman och Ovanes kompletterar varandra som två klädesplagg. Anatolias och Jasamans väninna Valinka, Tigrans (gammel)svärmor, har också hon ett släktnamn som genast väcker nyfikenhet hos den ryska läsaren, nämligen Jejbogants. Bakom gömmer sig ryskans *jej-bogu*, ett utrop som betyder ungefär ”vid min Gud” och som används i betydelsen ”sannerligen”, men som stilmässigt kanske kan sägas motsvaras av något som ”kors i alla mina dar”. Det var en äldre släkting till Valinka som efter att ha tjänat i tsarens armé lade sig till med vanan att slänga sig med detta utrop i tid och otid, något som Maranborna naturligtvis inte kunde låta passera obemärkt. Anatolia har namnet Sevojants, efter sin mörklagde farfar. I översättning från maranska (inte armeniska!) betyder *sev* nämligen svart.

I supplikerna uppträder nästan alla supplikanter med slaviska namn. Det är emellertid mycket sannolikt att flera av dem (om inte alla) trots detta kunde räknas till ingrernas och voternas skaror. Dessa var nämligen ortodoxa och hade slaviska dopnamn. De heter saker som Ivanko Danilov, Ivanko Petrov, Klisjko Omeljanov, Polasjka Jakovleva, Romasjko Matfijev och Sidorko Semjonov. I samband med två av supplikerna möter vi dock lite mer udda klingande namn, åtminstone för ett ryskt öra. Vi har till exempel Ganski Ganujev i byn Zakernovje, som avkrävs skatt för jord som har legat obrukad i fem år. I den svenska jordeboken under ifrågavarande by går han med stor sannolikhet att identifiera med en ”Hansche Hannon poika” – ett namn med uppenbart finskt ursprung (*Hannon poika* är på finska Hannus son). Ryskan saknar nämligen vårt H-ljud, som istället blir till G. Notera därtill den tysk-svenska stavningen av namnet i jordeboken. I en annan supplik stiftar vi bekantskap med änkan Oljonka Grigorjeva, maka till framlidne Fjodorok Zacharjev, hemmahörande i byn Avgala. Hennes make dog när han åtföljde drottningens sändebud på havet och hon har nu blivit

ensam med fem små barn, utan någonting att äta.[9] Vid första anblick är det ingenting egendomligt med namnen som figurerar i suppliken, men i jordeboken finner vi under byn ”Achuola” en ”Feodorko Sacharief” som i tillägg har det finskklingande namnet ”Tenhoinen”.[10]

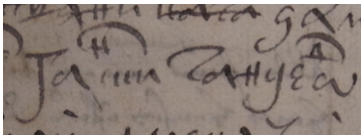

Ur supplik 213: Гански Гануев – Ganski Ganuev.[11]

I 40 åhr.	Hansche Hannon Poika S. 3. med sin Sohn Daniela och Mågh Martti.	3	3	Korn. Hafra. Ertter.	36 40 1½	30 40 1½	15 40 1	38 42 1½	0 0 0	28 » 55 t. 16 kap. 1¼ t.

Ur jordeboken för Ingermanland, under byn ”Sakernowie Voronino”.[12]

Namnen ovan sticker ut på olika sätt i texterna. Sjlapkants, Sjalvarants och inte minst Jejbogants signalerar omgående för Abgarjans ryska läsare att det här ligger en hund begraven. Vad får den svenska läsaren med sig? Ingenting av bara namnen. Lyckligtvis ger Abgarjan bakgrunden till namnens uppkomst, vilket gör det möjligt att i översättningen ganska smidigt smyga in en förklarande rad. Vad signalerar namnet Ganski Ganujev för en svensk? Avviker det över huvud taget från vad en svensk uppfattar som ett typiskt ryskt namn? Antagligen inte. Den fina germanska/finska/slaviska (samman)blandningen av olika namn och namnskick i jordeboken, däremot, får nog en och annan att höja på ögonbrynen. För övrigt, i arbetet med supplikerna använde jag mig av en bok om rysk dialektologi som var skriven av en Avanesov, Ruben Ivanovitj. Jag fick för mig att läsa lite om denne sovjetiske lingvist och fick veta att han kom från en armenisk familj.[13] Jag fick lite hjärtklappning när jag insåg att hans efternamn måste betyda ”av Ovanes familj” (på ryska uttalas ett obetonat *o* som *a*). Motsvarigheter till det armeniska namnet Ovanes: Hannu (finska), Ivan/Ivanko/Vanja (ryska), Johannes/Johan/Hannes/Hans (svenska/tyska).

[9] Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, folie 209.
[10] *Piscovyja knigi Iżorskoj zemli. Jordeböcker öfver Ingermanland* (1859). T. I, 1618–1623. Sankt Peterburg: Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk, s. 20.
[11] Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, folie 213.
[12] *Piscovyja knigi Iżorskoj zemli. Jordeböcker öfver Ingermanland* (1859), s. 8.
[13] Аванесов, Рубен Иванович (2021, 8 december). I *Wikipedia*. Hämtad 2022-01-16.

Vem såg?

Liksom supplikerna ger en sällsynt inblick i levnadsförhållandena för en grupp som annars aldrig kom till tals, tror jag att det är viktigt för Abgarjan att dokumentera miljön och sättet dessa bergsbor lever på, kanske för att det är något som är på väg att försvinna. Jag utgår i alla fall ifrån att hon beskriver något som faktiskt finns, eller har funnits, på riktigt, vare sig hon har upplevt det själv eller fått det berättat för sig. Detta tar sig uttryck i mycket noggranna beskrivningar av allt som hör livet och vardagen till i en maransk bergsby, där folk har fortsatt att leva som de gjort så länge någon kan minnas. Denna Abgarjans noggrannhet i återgivandet av detaljer kräver förstås av mig som översättare att jag i min tur är mycket exakt med hur jag behandlar dessa realia. I översättningsarbetet har det fört med sig en del problem. Ofta har dessa haft sitt upphov i att jag helt enkelt inte vet hur miljön ser ut där Anatolia, Jasaman, Ovanes och de andra har levt hela sina liv. Detta har flera gånger lett till att jag faktiskt inte har vetat hur jag ska översätta vissa passager. Till exempel när Anatolia, som sedan början av romanen har plågats av mystiska magsmärtor, faller och slår sig i köket. Eller, hon faller, men faller samtidigt inte.

> *Medan gästerna gjorde sig hemmastadda öppnade Anatolia spisluckan och sträckte sig upp mot kökshyllan efter tändstickorna. Det som hindrade henne från att falla var den breda baksidan på spisen – i ett plötsligt anfall av yrsel ramlade Anatolia framstupa över den, slog sig hårt i sidan och förlorade medvetandet.*

Vad är det egentligen som händer här? Momentet när Anatolia faller men ändå inte faller beskriver Abgarjan såhär: ”*От падения ее уберегла широкая спинка печи – подкошенная приступом головокружения, Анатолия рухнула на нее ничком, сильно ударившись боком, и потеряла сознание.*” Problematiken har sitt ursprung redan här i originalet, som ger oss en något motsägelsefull bild genom att först använda verbalsubstantivet fall och sedan verbet ramla. Kanske skulle jag dock ha en klarare bild av vad som sker om jag kunde se detta kök framför mig. Jag vet hur en rysk ugn i de gamla bondstugorna såg ut. En sådan har alla som någon gång vistats i den klassiska ryska litteraturens värld stiftat bekantskap med, och vet att det på den alltid ligger någon gubbe och snusar och sover. Men hur ser spisarna ut i

Maran? Hur är denna breda baksida på spisen beskaffad, eller (lilla) rygg, som det ryska originalet har? Är den fristående eller inbyggd i väggen? Är det murstocken som avses?

Liknande problem hade jag med planlösningen på biblioteket där Anatolia arbetar som ung. Inne i byggnaden gör hon det så trivsamt med blommor och växter att bin och småfåglar bestämmer sig för att flytta in, vilka Anatolia inte har hjärta att kasta ut. Inte ens myrorna, som bygger sig sin stack på… ja, var?

> *På källarplanet hade en stor myrstack vuxit fram – myrstigarna bredde ut sig i kringelikrokar över brädgolvet bort mot ytterdörren och försvann bakom tröskeln.*

Det som ställer till problem här är Abgarjans användande av en arkitektonisk term betecknande ett utrymme som vanligen återfinns i traditionella ryska bondstugor, i transkribering från ryska *podklet*, som jag i versionen ovan i brist på bättre idéer har översatt som källarplan. Det är dock egentligen inget källarplan i strikt bemärkelse, utan ett utrymme som brukar ligga till hälften över och till hälften under markplan, avsett för olika typer av hushållsarbete, som förråd med mera. Boningsrummet låg i en sådan stuga en våning upp. Om en *podklet* i Maran är samma sak som en *podklet* i en traditionell rysk stuga innebär det alltså att biblioteket ligger åtminstone ett halvplan upp. Men hur ser husen ut i typiska bergsbyar i dessa trakter? Kan vi vara säkra på att den ryska termen ger en sanningsenlig bild av det maranska huset? Och hur kan vi återge den på svenska? ”Källarplan” förmedlar rätt saker, men berättar inte att biblioteket antagligen ligger en trappa upp.

Abgarjan är också noga i beskrivningarna av det arbete som hör bondelivet till. I denna vardag har lien sin självklara plats och just en lie spelar en viktig roll i romanen. Smeden Vasilij, som länge har haft ett gott öga till Anatolia och på äldre dar bestämmer sig för att fria till henne, vill nämligen överräcka en ny lie som gåva till henne. Abgarjan beskriver när han arbetar på denna lie. Nedanstående kan illustrera exempel på hur illa det kan gå om man som översättare inte har helt klart för sig vad det är ens karaktärer egentligen håller på med.

Föga logiskt stod det enligt mig ungefär såhär:

> *Kudamants Vasilij tog av lien från skaftet, knackade med lätta hammarslag bort nitarna för att lossa eggen och satte sedan igång att slipa det med en brynsten.*

Det var min första, högst preliminära variant på Abgarjans beskrivning av processen, som ser ut såhär: ”*Кудаманц Василий снял косу с ручки, легкими ударами молотка отклепал режущую кромку, а потом взялся затачивать ее абразивным бруском.*” Jag kunde dock inte undgå att känna att något skavde. Jag trodde att jag gjorde mitt jobb som översättare när jag då gick in på en utmärkt hemsida om ängsslåtter och läste på om lien och dess olika delar på svenska. Jag kom fram till att Vasilij tog av liebladet från skaftet, det vill säga avskilde *brommen* från *orvet*, sedan med lätta hammarslag knackade bort nitarna för att lossa bladet, det vill säga avskilde *bladet* från *baken*, och därefter satte igång att skärpa det med en brynsten. Det var bara det att jag hade gått över ån efter vatten. Det visade sig nämligen vara så enkelt att man i de flesta länder i Europa och Asien använder knackliar, till skillnad från oss här i Norden som har slipliar. Med en knacklie tunnar man först ut eggen med knackning för att sedan skärpa det med brynet.[14] Antagligen är det en sådan som Vasilij har och en mer rimlig översättning ser ut såhär:

> *Kudamants Vasilij tog av järnet från orvet, knackade med lätta hammarslag till eggen och satte sedan igång att skärpa det med en brynsten.*

Abgarjan ägnar också stor uppmärksamhet åt hur maten förberedes och tillreds, som i stycket nedan, där Anatolia och Jasaman lagar mat tillsammans hemma i Jasamans kök:

> *I köket hemma hos grannarna doftade det av den väljästa degen – Anatolia hade alltid älskat den syrliga aromen med en anstrykning av fukt och svalka. Medan Jasaman var sysselsatt med degen rensade hon våtarven och rödbetsblasten, sköljde dem noga i kallt vatten och satte igång med att tillaga dem. Hon lät ett stort knippe färsklök puttra långsamt i skirat smör, tillsatte de finhackade*

[14] Шевченко, Константин (2013, 9 juni). *Как правильно отбить (отклепать) косу* [Videofil]. Hämtad 2022-01-13 från https://www.youtube.com/watch?v=dkwB7l0dK_M&ab_channel=%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%A0

> *grönsakerna och täckte över med lock. Så snart de släppt ifrån sig lite saft och nästan börjat koka tog hon av dem från spisen, saltade och ställde dem att dra vid sidan av. Hon skalade några vitlöksklyftor, slängde ned dem i morteln, saltade med grovkornigt salt, smulade ned dem i välling, tillsatte…*

Nej, vänta nu! Smulade hon verkligen ned dem *i* välling, som jag hade i denna första översättning? Som om hon hade färdig välling stående där på hyllan, klar att användas i maten. En kort sekunds ouppmärksamhet – och vips använder Anatolia halvfabrikat i matlagningen… Nej, hon smulade rimligtvis ned vitlöksklyftor *till* välling (det ryska originalet använder en konstruktion – ”*измельчила в кашицу*” – som kan betyda både *i* och *till*).

> *…smulade ned dem till välling, tillsatte lite kall matsun, vispade upp det – och ställde undan även det. Under tiden skulle matsunen suga åt sig av vitlöksdoften och då skulle hon kunna hälla vitlökssåsen över de smörkokta örterna.*

Med supplikerna blir det ibland ännu svårare att se landskapet med tanke på det stora avståndet, om inte i rum så i tid. Följande exempel ur brevet från de två vännerna från Pondino stångade jag min panna blodig på:

> *Възяли, государыня, у нас у си-*
> *рот на юга шъкута в Дудорово два*
> *человика.*[15]
> *Man tog, Ers Majestät, från oss, från de för-*
> *äldralösa, na* juga* sjkuta* till Dudorovo två*
> *personer.*

Jag kunde för mitt liv inte göra något begripligt av orden på andra raden. Substantivet *jug* betyder söder, var det någon riktningsangivelse? I slutändan var det Alexander Pereswetoff-Morath[16] som muntert meddelade mig att det fanns en svensk friherre gömd bakom *Juga Sjkuta*, nämligen Johan Skytte, som hade en egendom i trakten. Man hade tagit två män från böndernas gård ”till Johan Skytte” i Dudorovo. Den hade jag nog aldrig knäckt själv.

[15] Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, folie 202.
[16] Pereswetoff-Morath, Alexander, handledarmöte, 19 juni 2018.

Vem berättade?

Бьет челом и плачется твой, государыня, крестьянин
Копорского уѣзду Толдуского погоста села Котла
Ондрийко Прокофьевъ w твоей, государыня, милости,
а о своей бидности.[17]

Bugar och beklagar sig gör din, Ers Majestät, bonde
från Koporjes härad, Tolduskojs socken, byn Kotiol
Ondrijko Prokofjev, om din, Ers Majestät, barmhärtighet,
i sitt armod.

Så introduceras supplikanten i den inledande delen till varje supplik, med den formelartade formuleringen ”bugar sig”, på transkriberad ryska *bjot tjelom*, vilket ordagrant översatt betyder ”slår pannan [i marken]”. Av denna formulering kommer även det ryska ordet för supplik – *tjelobitnaja*. Därefter följer (alltid i samma ordning) uppgifter om supplikantens sociala tillhörighet, bostadsort och till sist hans eller hennes namn. Namnet står alltid i diminutivform, som i suppliken ovan, där supplikanten från byn Kotiol presenteras som Ondrijko och inte Ondrij (= Andrej). Denna form användes för att ytterligare understryka supplikantens litenhet och ödmjukhet. I suppliken från nedan från Ivanko Orechovets och Loginko Zjirov hemmahörande i byn Rukulitsy kan man notera att inte bara egennamn utan också många substantiv över huvud taget står i diminutiv.

> *Деялось, государыня, нынѣшняго рме году по весне въ яровую страду,*
> *грехом своим, государыня, погорели со всеми домишками и семена и емена*
> *и платишко и животинишко и дворововo запасишку не осталось ни наново чево,*
> *а у меня, Ореховца, и две головы згорело.*[18]
>
> *Detta inträffade, Ers Majestät, innevarande år 7145*[19] *på våren under åkerarbetet,*
> *för mina synder, Ers Majestät, brann gjorde med alla (små) husen säden och utsädet*
> *och (lilla) klädet och (lilla) boskapen och av (lilla) gårdsförrådet blev intet över,*
> *och hos mig, Nöteborgaren*[20]*, brann även två huvuden inne.*

[17] Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, folie 206.
[18] Ibid., folie 215.
[19] Vid denna tid räknade man i Moskvastaten tiden inte från Jesu födelse, utan från jordens skapelse. År 7145 Anno Mundi = Anno Domini 1637.
[20] Från fästningen Nöteborg, ry. *Орешек*.

Diminutivformer är något som förekommer flitigt i ryska texter och ovan fick vi se exempel på hur man i regel inte ska översätta dem, med adjektivet liten. Ibland kan man hitta andra sätt att återge den ton de förmedlar, ibland inte. I supplikerna är diminutivformerna en del av författarnas strävan att påverka adressatens känslor. Tillsammans med andra formuleringar som också slår an en känslomässig ton och understryker supplikantens förtvivlade situation utgör de ett stilistiskt grepp, ett grepp som gör att språket i suppliker skiljer sig betydligt från det som återfinns i andra kanslidokument. Det är en retorik som på ett lite olustigt sätt för tankarna till det samtida teveprogrammet *Direktlinje med Vladimir Putin* (*Прямая линия с Владимиром Путиным*). I programmet får medborgare från olika delar av den Ryska federationen ringa in och tala direkt med presidenten, ställa frågor och också uttrycka sitt missnöje över lokala missförhållanden som skolor i behov av renovering, dåliga vägar eller nedgångna vattenledningssystem, problem som presidenten naturligtvis ser till att åtgärda (inför tevekameror). Detta sätt att på ett högst standardiserat och reglerat sätt kommunicera med den högsta makten lever uppenbarligen kvar i det ryska samhället än idag.

Liksom i berättelserna från de ingermanländska böndernas vardag är ett genomgående tema i skildringarna av de maranska bergsbornas liv det elände som de råkar ut för och beskrivningarna av de tuffa förhållanden som de lever under. Abgarjan såväl som supplikskrivarna använder sig av ett mycket känslomässigt färgat språk för att beskriva de stora umbäranden som folket får genomlida. Elände efter elände radas upp, som när Abgarjan beskriver konsekvenserna av den stora svälten som drabbar byn efter en fluginvasion med efterföljande torka:

> *Vasilij kunde än idag förnimma den bittra eftersmaken av den blaskiga soppan som mor hade lärt sig att koka på rötter, grankottar och bark. Grönsaker och spannmål gick inte att få tag på hur mycket man än var redo att betala, på det kvarvarande förrådet av torkat kött efter slakten av boskapen redde man sig de första månaderna, men sedan tog även det slut och då fanns det ingenting att äta över huvud taget. Torkan släppte taget först mot slutet av hösten och gav då möjlighet åt naturen, som väntat på novemberregnen, att försiktigt lysa upp i grönt under den mycket korta tid som den beviljades före snöns ankomst. På detta futtiga gräs, på uppdragna rötter, grankottar och bark fick byn klara sig*

fram till mars, och då vintern led mot sitt slut hade den förlorat hälften av sin befolkning.

Abgarjan ut svängarna ordentligt i de avsnitt som handlar om Magtachine, Vasilijs första hustru som känner sig förfördelad av livet och vars tirader kan sträcka sig över flera sidor utan att Abgarjan sätter ut någon punkt. Man kan riktigt höra Magtachines klagande ton i detta utdrag om Magtachines tunga lott i livet:

[…] men nu, när alla släktingar hade dött, hade hon blivit alldeles ensam, om man inte räknade grobianen till make som det inte gick att byta så mycket som två ord med, förut hade hon kunnat prata lite med sin mor genom den låsta dörren, även om hon hade förlorat förståndet kunde hon hålla igång ett samtal, man sade något till henne och hon svarade något annat som kanske var ovidkommande men det hade åtminstone varit något slags umgänge och deltagande, och varför hade hon drabbats av ett så bittert öde, att inte vara omtyckt av en enda människa och gå ur tiden oälskad, som en gammal hund man varken har hjärta att skjuta men som det heller inte är lönt att mata, för den dör ju ändå!

I supplikerna utgör den känslomässiga tonen ett stilistiskt verktyg för skrivarna som användes med ett tydligt syfte: att förmå beslutsfattarna att bevilja dessa bönder lättnader av olika slag. Vilket är Abgarjans syfte? I de ingermanländska supplikerna är tonen för övrigt alldeles ovanligt känslosam om man jämför med suppliker från centrala delar av Moskvastaten. Detta är ett drag de delar med suppliker från Novgorodområdet under tiden det befann sig under svensk ockupation (1611–1617). Det förefaller troligt att de ingermanländska supplikförfattarna snarare följde en Novgorodtradition än en Moskvatradition och att denna hade utarbetats för att vara effektiv i kommunikationen med de svenska makthavarna.

Милости у тебя, великие государыни, прошу,
не вели бѣдному вконец погинути, дай свѣт видети,
не вели, государыня, на мнѣ тѣх лонских денегъ и хлѣба правити,
чтоб мнѣ бѣедному хотиб в сегодном оплатиться![21]

[21] Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, folie 208.

Om din barmhärtighet, högvälborna drottning, ber jag,
låt inte mig, olycklige, slutligen gå under, låt mig få se ljuset,
låt inte, Ers Majestät, av mig utkräva dessa fjolårspenningar och säd,
så att jag, olycklige, åtminstone detta år kan få betala mina skulder!

*

I supplikerna, trots att skrivarna knappast kan sägas vara upptagna med metaforer och bildspråk, har det hänt att jag inser att jag inte riktigt förstår det som står. Faktum är att jag inte ens har upptäckt att jag inte helt förstår vissa saker förrän i det handfasta försöket att översätta dem. Till exempel, mitt i uppräknandet av missöden som har drabbat Ondrijko Prokofjev från byn Kotiol står frasen ”*погиб из миру*[22]”, i transkribering *pogib iz miru*. Verbet *pogibnut* betyder att omkomma, dö, gå under, eller i överförd betydelse att hamna i en förtvivlad situation. Substantivet *mir* kan betyda både värld och fred, men också bygemenskapen, prepositionen *iz* – från. Det är rimligt att anta att det är den profana världen som avses, att Ondrijko i något avseende har fallit ur samhället, men när jag konkret ska översätta orden finner jag mig själv rådvill. Först i översättandet förstår jag att jag, trots att jag kanske förstår betydelsen på ett mer abstrakt plan, inte förstår det tillräckligt konkret för att kunna översätta det.

Även när jag översätter Abgarjan inser jag ibland att något jag trott att jag har förstått under den förberedande genomläsningen av texten i själva verket visar sig vara dunkelt och svåröversatt. Vanligtvis brukar jag nå fram till förståelse med hjälp av ordböcker och Internet, men några gånger med Abgarjans text har en känsla av osäkerhet dröjt sig kvar, en osäkerhet som helst inte ska finnas i översättningen. Jag tror att det många gånger bottnar sig i att hon kan använda ett ganska säreget bildspråk. Skulle det kunna vara så att det är ett armeniskt bildspråk som ligger bakom det ryska? Till exempel beskriver Abgarjan krigets ankomst i dalen nedanför Maran såhär:

Det utvecklade sig likt en enorm rovdjurstandad virvel och drog i sin ohyggliga malström med sig både byggnader och människor.

[22] Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, folie 208

Först och främst, vad betyder detta ryska ord som jag ovan har översatt med virvel? Abgarjan skriver: ”*Развернулась огромным клыкастым вертуном, загребая в свой чудовищный водоворот строения и людей.*” Det ryska substantivet *vertun* kommer från verbet *vertet/ vertetsja*, att snurra, men vad avser Abgarjan här? Substantivet kan användas för att beskriva en rastlös eller orolig person, eller en duva som slår runt i luften, eller också kan det bara beteckna någon typ av roterande anordning.[23] Inget av alternativen tycks passa särskilt bra i sammanhanget. Valet av substantiv måste sedan fungera med verb och övriga substantiv. På något vis behöver detta samlas till en sammanhängande bild på svenska, även om jag inte är helt säker på om det ryska originalet faktiskt erbjuder en sådan. För Gud förbjude att jag som översättare får skulden.

När Abgarjan lite längre fram beskriver slutet på kriget målar hon också då upp en ganska egenartad bild:

> *Kriget, som under åtta outhärdligt långa år skördat osaliga själar världen över, tappade till sist andan – och drog sig tillbaka, gnyende och haltande, slickande sina blödande tassar.*

Här har vi återigen en bild som inte gav mig något huvudbry när jag läste den för första gången, men som jag när jag skulle översätta den inte fick att stämma helt. Det som jag har svårt att förena är bilden av kriget som först tappar andan men sedan ändå fortsätter att ”leva”, åtminstone ett litet tag, och dessutom både gnyr och haltar och blöder. Abgarjans version ser ut såhär: ”*Война, восемь невыносимо долгих лет собиравшая по миру урожай неприкаянных душ, однажды захлебнулась – и отступила, подвывая и прихрамывая, зализывая кровящие лапы*”. Verbet *zachlebnutsja* betyder att kvävas genom att man får in något i halsen, i regel vatten eller någon annan vätska. I överförd betydelse kan det också användas om ett anfall (fast egentligen inte om kriget i sig) som kommer av sig efter att ha stött på motstånd, eller om en motor, ett vapen eller liknande som slutar att fungera.[24] Vilken betydelse ska man ta fasta på i översättningen? Ska man ge upp bilden av att kriget kvävs och bara överföra betydelsen av att det stannar upp? Armeniskt eller ej, det är ett särpräglat bildspråk som jag som översättare först behöver förstå alla komponenter i själv, för att sedan kunna sätta ihop dem och bygga något begripligt på svenska. När jag kom till det här stället i

[23] вертун (2019, 12 september). I *Викисловарь*. Hämtad 2021-12-03.
[24] захлебнуться (2021, 2 oktober). I *Викисловарь*. Hämtad 2022-01-14.

översättningen blev jag för övrigt lite fundersam angående tiden i romanen (och inte för första gången). Nagorno-Karabach-kriget hör ju till en lokal, kaukasisk konflikt, men här skriver Abgarjan om ett krig som skördar offer ”världen över”, vilket ett tag gjorde mig osäker om huruvida det kanske ändå var andra världskriget som beskrevs.

Protasova påpekar för övrigt att Abgarjan förutom att använda armeniska ord ibland också använder uttryck kalkerade från armeniskan. Ett sådant menar hon är konstruktioner med det ryska ordet för ”mening”.[25] Ett exempel ur romanen är ”*Смысл гадать, зная людскую породу?*”, i mer eller mindre ordagrann översättning ”Meningen med att gissa, när man ju kände människans natur?” Jag har här valt att översätta med det konventionella ”Vad var meningen med att gissa…”, då jag helt enkelt inte ser hur jag ska kunna åstadkomma någon typ av en armeniskinfluerad svenska. Jag är heller inte säker på i vilken utsträckning den ryska läsaren här uppfattar ett typiskt armeniskt uttryckssätt eller något främmande över huvud taget, och inte kanske bara vanligt talspråk. Något annat som jag initialt hänförde till kategorin misstänkt armeniskt bildspråk är det substantiverade adjektivet *smjortnoje*, betecknande kläder som någon ska begravas i, bildat från substantivet *smert* – död. Här upplyser mig dock Protasova om att det är ett dialektalt ryskt ord.[26] Samma Protasova uppmärksammar mig även på att adjektivet *volglovzgljadyj*, som faktiskt på ryska låter nästan lika konstigt som det ser ut i svensk transkribering, har ”obegriplig härledning”. [27] Abgarjan använder adjektivet för att beskriva den annalkande svälten. Betydelsemässigt kan man översätta det som ”med fuktig blick”, något som dock skjuter långt utanför mål stilmässigt. När man söker på ordet på Internet får man enbart träffar som har med Abgarjans text att göra. Uppenbarligen behöver man hitta något mer uttrycksfullt.

[25] Protasova (2020), s. 101.
[26] Ibid., s. 100.
[27] Ibid.

Vem lyssnade?

Abgarjans text genomsyras av en mångfald av röster. Kanske i ännu högre grad än i många andra skönlitterära verk präglas den av att olika röster bryter in i berättarrösten, som vid en första anblick kan te sig neutral. Rösterna ger utlopp för någon av romankaraktärernas perspektiv och jag som översättare behöver ständigt vara uppmärksam och lyssna efter dessa röster för att inte riskera att släta ut Abgarjans prosa. Hur rösterna sedan ska komma fram i min översättning är också en ständig balansgång mellan olika möjliga strategier.

Ibland är skiftet tydligt mellan berättarrösten och personens tankar, som när Valinka sköter om påfågeln man av någon outgrundlig anledning har levererat till byn från staden nere i dalen:

> *Vanos hustru, Jejbogants Valinka, tog in honom i huset och tvättade honom i hon, försiktigt, skopa för skopa, han låg och torkade någon timme i hennes knä, inlindad i ett gammalt lakan, herreminje, grann är han, men luktar gör han som en vanlig våt höna, förundrade sig Valinka.*

I detta exempel finns dessutom något som kan sägas fungera som ett anföringsverb i ”förundrade sig” (Abgarjan har ”*диву давалась*”). Men kanske skulle man behöva tidigarelägga det, efter ”herreminje”, för att omgående uppmärksamma läsaren på att här kommer ett inskott med Valinkas röst? Eller behövs rentav ett större ingrepp i form av citationstecken? Ett liknande exempel, där jag dock har tillämpat en annan översättningsstrategi, är följande beskrivning av hur Vasilij avböjer sin svärfars erbjudande om att låta hans lillebror flytta till dem efter deras mors bortgång:

> *Förkrossad av sorg gav Petros Vasilij det storsinta erbjudandet att låta Akop bo hemma hos dem, med förklaringen att en sexåring behövde kvinnlig omsorg och ömhet, men Vasilij tackade artigt nej – de skulle klara sig själva på något sätt.*

Här har vi återigen ett verb, ”tackade nej”, som uppträder som anföringsverb (Abgarjan har ”*поблагодарил и отказался*”), denna gång innan det som i Abgarjans original är direkt tal. Abgarjan gör ofta så, låter repliker ligga utan citationstecken i den löpande berättartexten.

Skulle det också kunna vara ett kaukasiskt drag? Jag har till skillnad från i föregående exempel här valt att göra om det till indirekt tal och har därigenom låtit berättarrösten ta över Vasilijs. Varför? Kanske för Valinkas tanke ovan var som ett tyst utrop, illa lämpat för indirekt tal.

Ibland är det ett mer subtilt inslag av en annan röst, som när Anatolia, vars första make varit en riktig knöl, avfärdar Jasamans förslag om att gifta sig en andra gång:

> *Så åldrades hon – långsamt och säkert, omgiven av sina älskade vålnader, ensam men lyckligt fridfull. Jasaman, som var oroad över sin väninnas ensamhet, antydde några gånger att ett nytt äktenskap inte skulle vara fel, men Anatolia skakade på huvudet – för sent, och till ingen nytta. Vad hade jag för glädje av en make som skulle göra att jag kunde vänta mig något gott av en andra?*

I detta exempel är det tydligt att den sista meningen utgör Anatolias tankar, men redan i de sista satserna av den föregående passagen är det antagligen Anatolias röst vi hör i ”för sent, och till ingen nytta” (Abgarjan har ”*поздно, да и незачем*”). Kommer det fram i den svenska versionen? Och fungerar det sedan att ha kvar den direkta anföringen, eller behöver repliken bli tydligare i den svenska texten? Sådana här mer subtila inslag av en annan röst är särskilt vanliga i passager som beskriver just Anatolia, men också Vasilij, som i följande exempel, skildrande Vasilijs sorg efter hans bortgångna hustru Magtachine:

> *Vasilij sörjde henne och fick länge och smärtsamt vänja sig vid den kvävande tystnaden som sipprat ut i huset likt klibbig dy. Trots sitt enerverande sätt hade Magtachine varit en god hustru, om än inte särskilt öm – och det var ju just ömhet han hade saknat hela livet – men trofast och omtänksam, och alltid vid hans sida, i lycka och sorg, i nöd och lust.*

För nog är det Vasilijs självömkande röst som här bryter fram efter konstaterandet av hans framlidna hustrus brist på ömhet, i inskottet ”och det var ju just ömhet han hade saknat hela livet” (Abgarjan har ”*как раз ласки ему всю жизнь не хватало*”). Jag har försökt att få in hans perspektiv tydligare med hjälp av tankstreck, där originalet har komman, och inskjutandet av ett litet ”ju”. Men räcker det?

Andra gånger kan det vara ett knappt förnimbart eko av en röst, som när Anatolia i tron att hon ska dö förbereder sig själv och gården hon ska lämna efter sig inför det oundvikliga:

> *Innan hon lämnade denna världen vattnade hon omsorgsfullt grönsakslandet och strödde ut rikligt med foder åt hönsen – vem visste när grannarna skulle upptäcka hennes livlösa kropp, inte kunde hönsen gå utan mat.*

Här tycker jag mig uppfatta Anatolias röst bakom det talspråkliga ryska uttryck som i översättningen ovan har blivit ”vem visste” (Abgarjan har ”*мало ли*”), men jag får medge att min översättning inte riktigt får med detta Anatolias tonfall.

För det första gäller det alltså att som översättare vara uppmärksam på dessa röster och jag försöker själv ständigt att bli mer lyhörd inför dem. Den andra frågan är hur man får in dessa röster i översättningen, så att läsaren ges möjlighet att höra dem. Vissa av fallen kan tyckas ganska oproblematiska, andra kräver större fingertoppskänsla. Och även de till synes enkla kan visa sig mindre självklara och väcka intressanta principiella frågor när man börjar nagelfara dem. Var behöver man göra om till indirekt anföring? På svenska blir även tempusvalet beroende av vilken strategi vi anlägger. Var behöver man sätta in citationstecken och när kan man låta repliken ligga kvar i den löpande prosan? Måste man göra på samma sätt varje gång? Vilka andra medel har man till buds?

Supplikerna ger röst åt bara en person, skrivna som de är i första person singularis, men jag har ändå många gånger undrat hur mycket av den verkliga avsändaren som finns med i breven. Skrivaren skriver ju i första person, liksom om det var personen själv som skrev, och ofta kan jag tycka mig höra rösten bakom de ibland mycket expressiva formuleringarna. Samtidigt vet vi att skrivaren följde en fastställd mall och när man betänker att avsändaren sannolikt talade ett annat språk förstår man ju att det inte kan vara en direkt återgivelse av vad han eller hon sade. Supplikerna lyckas dock med att ge en illusion av att det är personen ifråga som talar. I särskilt en supplik kan man dock inte undgå att känna skrivarens närvaro. Det är i brevet från änkan Oljonka, som förlorade sin make på sjön. I flera av supplikerna kan

man se överstrykningar och rättelser, men just denna supplik ger intryck av att vara rentav slarvigt skriven:

А я, государыня, wсталась и з детьми сама ~~пя~~ шеста, а все
мы – а живота, государыня, у меня одна кляча да
коровенко.[28]

Och jag, Ers Majestät, blev kvar och med barnen är jag den ~~fe~~ sjätte, och alla
vi – och av boskap, Ers Majestät, har jag en hästkrake och
en (liten) ko.

Här har skrivaren först tagit fel på hur många de är i familjen (änkan är den sjätte tillsammans med barnen, som är fem) och börjat att skriva ”femte”, men strukit över och skrivit ”sjätte”. Därefter påbörjas en mening, ”och alla vi”, som inte avslutas. Detta är inte de enda korrigeringarna och avvikelser som finns i texten. Var skrivaren tvungen att arbeta under tidspress? Eller hade han bara en dålig dag? Här går det inte att blunda för att det inte är personen ifråga som har skrivit, för inte skulle Oljonka själv ta miste på hur många barn hon har.

*

I föregående avsnitt har jag installerat mig själv i den lyssnande rollen, men låt oss för en stund återvända till resonemanget om de förmedlande instanserna och betrakta mig som den berättande, förmedlande länken tillsammans med Abgarjan. Såg gjorde ingermanländarna och Maranborna. Berättade gjorde skrivarna och Abgarjan, på ryska, men också tolkarna och jag i översättningen till svenska. Lyssnade gjorde överhögheten i fallet med supplikerna, lyssnar gör läsarna av Abgarjan och av min svenska översättning av Abgarjan. Med detta synsätt intar alltså den svenska läsaren adressatens roll, i överhöghetens, myndigheternas, beslutsfattarnas position. Vad kan detta få för konsekvenser för min översättning? Men egentligen är det förstås att ta det hela för långt. Och jag som översättare kan, som vi har sett, inta olika roller. I vissa stadier av översättningsprocessen befinner jag mig i rollen som den som ser, eller försöker i alla fall att närma mig den. Men det är i den lyssnande rollen som jag allra oftast

[28] Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, folie 209.

finner mig själv. För när jag översätter Abgarjan är det jag som lyssnar på prosan. Jag som översättare är den stora lyssnaren.

Vid sidan av motsatserna avsändare–mottagare finns en annan dikotomi, nämligen den mellan abstraktionen Armenien och det konkreta i att bo på en bergstopp i Maran. Det armeniska och det maranska. Att Abgarjan inte vill kalla Maranborna för armenier är egentligen inget konstigt alls, om man betänker det oegentliga i att kalla ingrerna och voterna för svenskar eller ryssar beroende på vilken stat de för närvarande är underkastade. För Ondrijko Prokofjev spelade det ingen roll vilken kung eller drottning han bugade sig för när han ”dog från världen”. För Maranborna spelar det ingen roll om det är ett världskrig eller en lokal konflikt som skördar dessa stackars osaliga själar ”världen över”. De lever i den konkreta världen runtomkring dem som är Maran och Ingermanland.

Se, berätta och lyssna. När jag översätter Abgarjan är det jag som berättar om den värld som hon beskriver. Ser jag den? Hör jag den? Ja, för annars skulle jag inte kunna berätta om den.

Källförteckning

Abgarjan, Narine (2018). *S neba upali tri jabloka*. Moskva: AST.

Nationalencyklopedin [NE] (2022). *Nagorno-Karabach*. Hämtad 2022-01-09, http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/nagorno-karabach

Pereswetoff-Morath, Alexander, handledarmöte, 19 juni 2018.

Pereswetoff-Morath, Alexander, Zoom-konsultation, 3 juni 2021.

Piscovyja knigi Ižorskoj zemli. Jordeböcker öfver Ingermanland (1859). T. I, 1618–1623. Sankt-Peterburg: Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk.

Protasova, Ekaterina (2020) ”Polifonija mnogokul′turnogo teksta”. *Psicholingvističeskie aspekty izučenija rečevoj dejatel′nosti* 18: 93–103.

Östersjöprovinsernas räkenskaper, volym 40, Specialräkenskaper för Livland och Ingermanland, 1636–1637, folie 200–215. Riksarkivet (depå: Marieberg).

Абгарян, Наринэ Юрьевна (2021, 6 december). I *Wikipedia*. Hämtad 2022-01-16, https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%8F%D0%BD,_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%8D_%D0%AE%D1%80%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%BD%D0%B0

Аванесов, Рубен Иванович (2021, 8 december). I *Wikipedia*. Hämtad 2022-01-16, https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%B2,_%D0%A0%D1%83%D0%B1%D0%B5%D0%BD_%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

вертун (2019, 12 september). I *Викисловарь*. Hämtad 2021-12-03, https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%82%D1%83%D0%BD

захлебнуться (2021, 2 oktober). I *Викисловарь*. Hämtad 2022-01-14, https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BB%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F

Шевченко, Константин (2013, 9 juni). *Как правильно отбить (отклепать) косу* [Videofil]. Hämtad 2022-01-13, https://www.youtube.com/watch?v=dkwB7l0dK_M&ab_channel=%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%A0